

УДК 376:353:3.071 ("20"/91/2010"20")

Н. К. ПАТКАНОВА-КРАНКОВСЬКА ЯК ОРГАНІЗАТОР НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В КИЄВІ (початок ХХ ст.)

Світлана ШЕВЧЕНКО, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, shevchenko_s_n@ukr.net

У статті відображено організацію та навчання дітей із порушеннями слуху у спеціальній школі в Києві; показано організацію навчання із дітьми з порушеннями слуху Ніни Костянтинівни Патканової-Кранковської; розглянуто внесок її як сурдопедагога у функціонуванні та розвитку «Київської школи-притулку для глухонімих дітей»; охарактеризовано і виокремлено її спеціальну, методичну і навчально-виховну роботу з дітьми які мали вади слуху.

Доведено, що проблеми в організації та розвитку навчально-виховного процесу дітей із порушеннями слуху були надзвичайно «цікавими» для Н.К. Патканової-Кранковської, адже «вона жила життям глухонімої дитини», даючи їй шанс чути на рівні із чуючою дитиною; встановлено її можливості і порив до сурдопедагогіки, як науки; визначено концептуальні засади потягу та наполегливості Н. К. Патканової-Кранковської як сурдопедагога; показано її особливе ставлення до дітей із порушеннями слуху; встановлено, що сурдопедагог мала чітко спрямоване, сформоване, а згодом і систематизоване навчання у спеціальному закладі освіти; підтверджено, що «Київська школа-притулок для глухонімих дітей» була під надійною опікою Н. Патканової-Кранковської.

Ключові слова: Київська школа для глухонімих (1900–1902), Н. К. Патканова-Кранковська, діти з порушеннями слуху; слухове сприймання; розвиток усного мовлення.

Светлана ШЕВЧЕНКО, Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, м. Киев, Украина, shevchenko_s_n@ukr.net

Н. К. ПАТКАНОВА-КРАНКОВСКАЯ КАК ОРГАНИЗАТОР ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА В КИЕВЕ (НАЧАЛО ХХ В.)

В статье отражена организация и обучение детей с нарушениями слуха в специальной школе в Киеве; показано организацию обучения с детьми с нарушениями слуха Нины Константиновны Паткановой-Кранковской; рассмотрено вклад ее как сурдопедагога в функционирование и развитие «Киевской школы-приюта для глухонемых детей»; охарактеризована и выделена ее специальная, методическая и учебно-воспитательная работа с детьми, которые имели недостатки слуха.

Доказано, что проблемы в организации и развитии учебно-воспитательного процесса детей с нарушениями слуха были чрезвычайно «интересными» для Н. К. Паткановой-

© Шевченко С., 2020

Кранковской, ведь «она жила жизнью глухонемого ребенка», давая ему шанс слышать на уровне слышащего ребенка; определены концептуальные основы работы Н.К. Паткановой-Кранковской как сурдопедагога; показано ее особое отношение к детям с нарушениями слуха установлено, что сурдопедагог имела четко направленное, сформированное, а затем и систематизированное обучение в специальном учебном заведении; подтверждено, что «Киевская школа-приют для глухонемых детей» была под надежной опекой Н. Паткановой-Кранковской.

Ключевые слова: Киевская школа для глухонемых (1900-1902), Н. К. Патканов-Кранковская, дети с нарушениями слуха слуховое восприятие; развитие устной речи.

Svitlana SHEVCHENKO, Mykola Yarmachenko Institute Of Special Education Of The National Academy Of Educational Sciences Of Ukraine, Kyiv, Ukraine. shevchenko_s_n@ukr.net

N. K. PATKANOVA-KRANKOVSKAYA AS AN ORGANIZER OF EDUCATION FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT IN KYIV

The article reflects the organization and training of children with hearing impairments in a special school, in Kiev; shows the organization of training for children with hearing impairments Nina Konstantinovna Patkanova-Krankovskaya; the contribution of her as a special teacher in the functioning and development of the «Kiev school-orphanage for deaf-mute children»; her special, methodical and educational work with children who had hearing impairments are characterized and highlighted.

It is proved that the problems in the organization and development of the educational process of children with hearing impairments were extremely «interesting» for N.K. Patkanova-Krankovskaya, because «she lived the life of a deaf-mute child» giving her a chance to hear at a level with the hearing; established its capabilities and impulse to deaf education as a science; the conceptual foundations in the work and persistence of N. K. Patkanova-Krankovskaya as a special teacher; shows her special attitude towards children with hearing impairments; it was established that the special teacher had a clearly directed, formed, and then systematized training in a special educational institution; it was confirmed that the «Kiev Shelter School for Deaf Children» was under the reliable guardianship of N. Patkanova-Krankovskaya.

Keywords: Kyiv School for the Deaf and Dumb (1900–1902), NK Patkanova-Krankovskaya, children with hearing impairments; auditory perception; development of oral speech.

Актуальність проблеми дослідження. На початку ХХ ст. нові спеціальні навчальні заклади для «глухонімих дітей» ще не могли задовольнити наявних потреб у них. Лише окремі особистості, практики намагалися привернути увагу суспільства до проблеми допомоги «глухонімих», вважаючи цю справу державною. Громадськість, яка опікувалася проблемами сурдопедагогіки, не тільки здійснювала навчання і виховання «глухонімих дітей» у поодиноких закладах, а й була захисником прав громадян з порушеннями слуху. В Україні за сприяння громадськості здійснювалося навчання і виховання дітей з вадами слуху у поодиноких закладах, зокрема у Києві сформувалися ідеї щодо необхідності їх спеціально організованого навчання.

У той період українська сурдопедагогіка розвивалася в тісному взаємозв'язку з російською, вітчизняні сурдопедагоги вели пошуки власних методів та засобів навчан-

ня дітей з порушеннями слуху. Сурдопедагоги дореволюційної України формували своєрідну педагогічну систему для дітей з порушеннями слуху (А. Бахметьєв, М. Варда, В. Ветухов, П. Головков, О. Комир, А. Ленс, М. Лаговський, І. Соколянський, О. Мальцев, Н. Патканова, М. Яворський та ін.). Але за тогочасних умов їхні ідеї часто залишалися нереалізованими (М. Лаговський, І. Соколянський, Н. Патканова та ін.). Вітчизняні сурдопедагоги-практики висловили низку цінних ідей і теоретичних положень в монографіях і навчальних посібниках А. Басової, О. Дьячкова, А. Добрової, С. Єгорова, М. Ярмаченка, В. Бондаря та ін.

У роки незалежності України правовою основою формування державної політики прав дітей із особливими потребами став принцип рівності соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян. Це Декларація прав національностей України (1991), Закони України «Про освіту» (1991, 2017), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991, 2004), «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (ООН, 1993); «Саламанська Декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами» і програма «Рамки дій за освітою осіб з особливими потребами» (1994), Конституція України (1996), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2001) та ін.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. Історіографію дослідження історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку вітчизняної корекційної педагогіки і спеціальної психології склали: В. Бондар, Н. Засенко, В. Золотоверх, С. Кульбіда, І. Соколянський, М. Супрун, О. Шевченко, М. Ярмаченко та ін. Означений аспект навчального процесу дітей із особливими потребами був предметом розгляду таких українських учених: В. Засенка, Т. Єжової, С. Кульбіди, О. Таранченко, В. Шевченка та ін. Питання теорії та історії організації спеціального навчання і виховання дітей, що недочувають і глухих, завжди були предметом багатьох досліджень (В. Бондаря, В. Засенка, Є. Синьова, В. Шевченка, Л. Фомічової, М. Ярмаченка та ін.). Учені розглядали різні аспекти розвитку закладів освіти для дітей із особливими потребами, але окреслені питання потребують окремого дослідження. Тому актуальність саме цієї проблеми, її соціальна та практична значущість зумовили мету статті.

Мета статті. Здійснити аналіз організації навчально-виховного процесу дітей із порушеннями слуху в Києві на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан розвитку системи освіти дітей з вадами слуху в Україні на початку ХХ ст. мав опікунський характер і зумовлював надзвичайну різноманітність у змісті, формах і методах навчально-виховної роботи в цих закладах. Кожна школа по-своєму розв'язувала ці проблеми залежно від місцевих умов. Це створювало певну варіативність у програмах, але водночас приносило і користь, оскільки кожен заклад практично випробував різні їх варіанти, що допомагало визначити найефективніший. Система навчання й виховання глухонімих дітей у спеціальних закладах Західної України значною мірою розвивалися під впливом західноєвропейських педагогічних систем, зокрема чистого усного методу. Майже в усіх школах для дітей з вадами слуху дореволюційної України з перших днів їх діяльності панував звуковий

метод, бо передові сурдопедагоги України розуміли, що без навчання «глухонімих» словесної мови неможливо досягти серйозних успіхів у навчанні та вихованні. Серед педагогічних колективів усіх поколінь, які вели наполегливі пошуки трансформування змісту й методів навчання для досягнення позитивних результатів роботи з дітьми у яких вади слуху належить і робота наполегливої, відданої своїй справі вчительки закладу Ніни Костянтинівни Патканової (З досвіду роботи..., 1962:1). Громадський діяч і науковець Н.К. Патканова (1880-1929) обґрунтувала можливості інтелектуального розвитку «глухонімих дітей».

Ніна Костянтинівна народилася 8 червня 1880 р. в Санкт-Петербурзі у заможній сім'ї. Навчалася у Санкт-Петербурзькій елітній школі для дівчаток. У 1897 р. закінчила її з відзнакою. Ще в молодому віці вона стала перейматися проблемами дітей з вадами слуху, оскільки за розповідями мами – її прабабуся була «глухою». Тому, у неї було особливе ставлення до дітей з вадами слуху.

Після закінчення школи Ніна Костянтинівна не роздумуючи вступила на сурдопедагогічні курси у Санкт-Петербурзі, оскільки у неї було велике бажання навчитися мови дітей з вадами слуху і допомагати їм. За високі досягнення у навчанні їй були оголошені подяки та підвищена стипендія. Ніна Патканова була однією з найкращих слухачок курсів (Патканова, 1904:2). У 1898 р. вона закінчила Маріїнські учительські курси при Санкт-Петербурзькому училищі глухонімих дітей та отримала спеціальність сурдопедагога. У цьому ж році розпочала свою сурдопедагогічну діяльність. Молоду вчительку було запрошено працювати у церковнопарафіяльну школу для дітей з вадами слуху села Максимовичі Радомишльського повіту Київської губернії, якою керував священник М. Яворський (Скурчинський, 2000:3). Протягом трьох років працювала в церковнопарафіяльній школі М. Яворського для дітей з вадами слуху у селі Максимовичах (згодом смт. Малин) Радомишльського повіту Київської губернії (Єжова, 2005:4). У 1900 р. Н. Патканова переїхала до Києва і почала працювати вчителем у «Київській школі-притулку для глухонімих дітей» (Скурчинський, 2000:3). Викладацький персонал школи-притулку, крім Ніни Костянтинівни, складався з помічниці М. Корнієнко, педагогів: з музики Н. Брайкевича, малювання Л. Турченко і лікаря А. Ленса (Отчет о деятельности..., 1904:5).

Школа містилася у центрі Києва (на Лук'янівці), в зручному місці, і з усіх боків була оточена великим фруктовим садом. У невеликому приміщенні, яке складалося із 5 кімнат та кухні, зручно розташувалися класи та невеличкий інтернат. У ньому вже в перший рік проживало 20 глухих дітей та знаходилася житлова кімната вчительки (Ярмаченко, 1968:7).

Так як в усіх школах України панував звуковий метод у «Київській школі-притулку для глухонімих дітей» використовували лише метод викладання усної мови зі звертанням особливої уваги на розвиток у дітей залишків слуху (Доброва, 1958:7). Тому молодий педагог намагалася зробити серйозну спробу вирішити проблему «німоти». Її головною метою був розвиток дітей з вадами слуху і подолання їх ізоляції від чуючих (Отчет о деятельности..., 1903:9). Центральне місце в навчанні дітей з пошкодженим слуховим аналізатором Ніна Костянтинівна відводила навчанню мові читанню з вуст і розвитку залишків слуху. Про

це нею було висловлено низку ідей, які мали певну відмінність від російської системи (Патканова, 1904:2). Перш за все – це оптимістичний погляд на можливості розвитку глухонімих, раціональне визначення мети навчання та виховання, навчання звукової мови, обґрунтування необхідності введення загального й організованого навчання з раннього віку, класифікації дітей з вадами слуху, проведення профілактичної роботи для боротьби з глухотою тощо.

Програма навчання Київської школи-притулку співпадала із її ідеями. Вона була спрямована на навчання дітей з вадами слуху розмовляти звуковою мовою за допомогою акустичної системи навчання, а саме: а) у процесі спеціально організованого навчання та виховання необхідно поєднувати розвиток природних задатків у дітей з вадами слуху на основі міміко-жестикуляційних засобів спілкування з оволодінням знаннями, вміннями та навичками на основі формування словесної мови; б) виховний процес у спеціальній школі має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості дитини з вадами слуху; в) виховний процес має спрямовуватися не тільки на збагачення знань і навичок учнів з вадами слуху, а й приводити до якісно позитивних змін у розвитку цієї дитини (Отчет о деятельности..., 1904:6).

«Київська школа-притулок для глухонімих дітей» працювала за основними завданнями: розвивала слухове сприймання дітей з вадами слуху і навчала звукової мови за допомогою акустичного методу. Для цього в школі було створено всі спеціальні умови для ефективної організації навчально-виховної роботи закладу, а саме: встановлено спеціальну слухову апаратуру для проведення індивідуальних занять; оснащено класи спеціальним обладнанням для навчання ремесла й рукоділля. Робота з розвитку слуху для дітей з вадами слуху займала значне місце. З метою систематизації та поглиблення знань у школі під керівництвом лікаря А. Ленса вперше застосовувалася Н. Паткановою навчальна методика з розвитку мови за допомогою залишків слуху та різних музичних інструментів, спеціально пристосованих для розвитку слуху дітей. У звіті за 1901 р. зазначалося: «Розвиток слуху проводиться під керівництвом лікаря А.С. Ленса за допомогою спеціально пристосованого ним музичного інструмента і особливих слухових трубок. Ці слухові вправи також дали помітні результати, впливаючи як на слух дітей, так і на їхні успіхи в навчанні й на їхній моральний стан» (Сотрудники Киевского..., 1902:10). Для слухових занять, у кожному класі за розкладом, відводилися окремі години, що було зазначено в режимі дня. Така методика навчання дітей з вадами слуху розвивала не лише залишки слуху, а й увагу, спостережливість, кращою ставала пам'ять (Богданов-Березовский, 1901:11). Згодом діти дали високі результати. Вони краще стали запам'ятовувати. З погляду на високі результати глухонімих дітей, Ніна Костянтинівна присвятила все своє життя цій складній, але благородній справі, оволоділа мистецтвом навчання та виховання дітей з вадами слуху; постійно, на всіх заняттях, на практиці застосовувала чистий усний метод («акустичний метод») у поєднанні з навчанням вимови і читання з губ, закладаючи фундамент творчого підходу до педагогічної справи (Шевченко С., 2009:12).

Розвиток слухового сприймання і вимови в школі були обов'язковими предметами для всіх дітей. У Київській школі «глухонімі діти» вивчали такі основні предмети:

а) вимовляння звуків і слів, читання і письмо;
б) лічба усна, письмова і на рахівниці; ознайомлення з найбільш уживаними одиницями мір і ваги, монетами;
в) початкові відомості з географії, історії та геометрії відповідно до ремесел;
г) каліграфія, малювання і креслення;
г) Закон Божий (молитви, священна історія) (Шевченко В., 2010:13). Працюючи в школі молодий сурдопедагог на практиці переконалась у необхідності дошкільного виховання дітей з вадами слуху. Ніна Костянтинівна була прихильником «раннього навчання глухонімих мови». У своїх сурдопедагогічних працях з питань дошкільного навчання і виховання «глухонімих дітей» вона звертала увагу на те, що навчання нечуючих повинне розпочинатися саме з дошкільного віку, без урахування часу втрати слуху. До трьох років глухоніма дитина майже не відстає в розвитку від чуючої. Це зумовлено тим, що в цьому віці у такої дитини зберігаються нормальний голос і дихання, але не розвинута жестикуляція. З цього приводу керівництво відділу з опіки глухонімих у 1902 р. писало: «Потрібний, конче потрібний дитячий садок для глухонімих дітей віком від 3 до 7 років. У ньому діти змогли б навчатися мови майже в тому віці, що й нормальні. У ньому в дітей з перших років життя вироблявся б чистий голос, правильне дихання, розвивався б слух.

Одним словом, робилося б усе те, на що тепер, замість навчання, витрачає час школа в перші роки перебування в ній дитини, і глухонімих дошкільного віку не відставав би в розумовому відношенні від своїх нормальних ровесників, як він відстає тепер. Цей дитячий садок до цього часу – заповітна мрія російських педагогів, що мають справу з глухонімими, – і тільки мрія!» (Сотрудники Киевского..., 1902:10).

У листопаді 1902 р. за рішенням ради Київського відділу опіки, на базі школи-притулку, було відкрито спеціальний дошкільний заклад для «глухонімих» дітей. Його керівником стала Ніна Костянтинівна і була по 1929 р. У нього приймали дітей обох статей віком від 3 (відразу було зараховано 5 малолітніх глухих дітей), а в школу-притулок – від 6 (у підготовчий клас) до 14 років. Заняття велися по групах, відповідно до віку і здібностей. Курс навчання був трирічний, у школі-притулку – п'ятирічний для молодших школярів, а для старших дев'ятирічний (Отчет о деятельности..., 1903:13).

Наприкінці 1902 р. школа-притулок перейшла у новий будинок по вул. Осіївська, 36 (нині Герцена) у якому перебувала до 1941 р. У закладі відбувалося навчання грамоті хлопчиків і дівчаток з вадами слуху віком від 8 до 14 років звуковим методом (Яхно, 1996:15). Газета «Киевлянин» писала, – «осв'ячене приміщення школи-притулку може розташувати до 40 вихованців, давши їм спочатку для загального розвитку дитячий садок, потім класи для шкільного навчання. На даний час у новому приміщенні притулку перебуває 7 дівчат та 8 хлопців» (Сотрудники Киевского..., 1902:16).

Важливим завданням Київської школи-притулку та її невід'ємної частини дошкільного закладу, був всебічний розвиток школярів, подолання наслідків, викликаних ураженням слухового аналізатора, а також підготовка їх до трудової

діяльності, зокрема великого значення надавалося ручній праці та професійній підготовці вихованців (Шевченко В., 2010:13). Звичайно, порушення слухового аналізатора вело до існуючих відхилень у розвитку формування усної мови. Зниження чи відсутність слуху негативно відобразалося на психічному розвитку дитини, обмежувало можливості пізнання навколишнього світу, зменшувало процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками. У зв'язку з цим школа-притулок ставила питання про необхідність корекційної направленості навчання вимови звуків таких дітей. Але вирішення завдання можливе було лише за умови забезпечення навчального-виховного процесу необхідним навчально-методичним комплексом, до складу якого входили підручники, програми, навчальні посібники, методичні розробки спеціальних занять і уроків, а також обладнання спеціального навчального класу. Серед них найважливішою була програма «Київської школи-притулку для глухонімих дітей», яка передбачала:

- у дошкільному закладі: розвитку слухового сприймання за допомогою акустичної системи, постановка звуків, підготовка дошкільнят з розвитку мовлення за індивідуальною формою навчання за допомогою ігор;

- у підготовчому класі: продовження розвитку слухового сприймання, мовлення, читання складів та слів, підготовка до письма, вивчених слів за індивідуальною, груповою та колективною формами навчання за допомогою ігор з використанням акустики та різної наочності;

- у молодших класах вивчення таких предметів: Закон Божий (молитви та священна історія); мова (обов'язкова, залежно від контингенту учнів: російська, єврейська, німецька, польська, румунська, угорська) та вимовляння звуків і слів; чистописання (каліграфія); читання і письмо; арифметика (у межах чотирьох арифметичних дій, рахування в умі, письмово і на рахівницях, ознайомлення з вагами і монетами); образотворче мистецтво; елементарні основи природознавства (їжа, одяг, люди, транспорт тощо); гімнастика;

- у старших класах: Закон Божий (релігія); мова (обов'язкова, залежно від контингенту учнів: російська, єврейська, німецька, польська, румунська, угорська); арифметика (у межах чотирьох арифметичних дій та елементів дробу); геометрія; історія (не як систематичний курс, а лише як епізодична збірка деяких історичних подій, на матеріалах своєї країни); елементи географії (ознайомлення із загальнокорисними відомостями своєї країни); креслення; гімнастика; для хлопчиків ремесло та для дівчаток рукоділля (Ярмаченко, 1968:6). Весь зміст навчально-виховного процесу поділявся на цикли: релігійно-моральне виховання, виробнича освіта – загальноосвітнього та трудового характеру (навчання ремеслу й рукоділлю, щоб діти після закінчення школи-притулку мали можливість влаштуватися і працювати за цими спеціальностями, а також завдяки здобутим навичкам – заробляти кошти на проживання). Дівчаток навчали доглядати за домашнім господарством і рукоділлю (шити, в'язати, готувати їсти); хлопців у майстернях – забивати цвяхи, шліфувати дошки та ін. Така навчальна програма школи-притулку була узгоджена з викладанням у «Петербурзькому училищі глухонімих» (Отчет о деятельности..., 1903:14). Навчальний рік розпочинався з 1 вересня і закінчувався 15 червня. Бажаючи вступити до школи-притулку писали заяву про прийом і подавали

на ім'я Голови Ради Відділу (Київ, дім Губернатора) Єлизаветі Сергіївні Треповій (Киевский отдел..., 1905:17). Зазначимо, що існували певні вимоги щодо прийому дітей до спеціальної школи-притулку, а саме: зараховували глухих дітей обох статей, не молодших 7 і старших – 12 років. Діти мали пройти медичне обстеження, де зазначалося, що дитина дійсно глуха; було зроблене щеплення проти віспи; дитина не піддається хворобам, які перешкоджають вступати до школи; не позбавлена розумових здібностей до степені ідіотизму. Окрім цього, надавалася метрична відомість і посвідчення про звання батьківства.

Навчання дітей у школі-притулку тривало від 3 до 9 років. За структурою заклад мав поділ на відділення дошкільного закладу (приймалися діти з 3 років і навчалися до вступу у підготовчий клас), підготовчого класу (з 6 р.), 1-5 та 6-9 класів першого і другого відділення. У порівнянні з Київською школою-притулком, у більшості спеціальних закладів термін навчання коливався і диктувався винятково матеріальними можливостями засновників, а не принциповими теоретичними положеннями та різними підходами у навчанні глухих дітей. Починаючи з 1 класу, у розкладі значилося по 6 уроків. Тільки в суботу планувалося 4 уроки. Навчальні заняття в школі відбувалися з 8 до 13 і з 14.30 год до 16.30. Розподілялися вони так, щоб у кожній групі година занять змінювалася годиною відпочинку. Окремо передбачалася робота з відстаючими учнями (Временное положение..., 1900:18).

У 1903 р. сурдопедагог виступила з доповіддю «Про ідеальну постановку справи навчання глухонімих» на II Всеросійському з'їзді сурдопедагогів (Петербург) у якій уперше в Росії порушила питання про «дошкільне виховання глухих дітей». Вона виклала досить сміливий на той час план – запропонувала докорінно реорганізувати все «навчання глухих» запровадженням стрункої системи від раннього (дошкільного) виховання до гімназії і навіть вищої школи. Н.К. Пактанова була активним учасником багатьох з'їздів і конференцій з питань навчання та виховання нечуючих, проводила велику роботу з підготовки сурдопедагогів, відстоювала ідею «раннього навчання глухих дітей мови» (Патканова, 1904:2). Основне завдання її, як вчительки – полягало в підготовці їх до навчання мови, а також у тому, щоб «діти після її закінчення виходили не глухонімими, а тільки глухими, ні в чому, крім дефекту слуху, не відрізнялися від нормальних» (Отчет о деятельности..., 1912:19). Тому, на її думку, вік дітей, які вступають до школи, мав бути не більш як 7 років, з розподілом на групи: а) за здібностями; б) за видами глухоти. Сурдопедагог вважала, що «в усіх школах слід запровадити слухові вправи. У старших класах бажано було б увести викладання торгівельних наук тощо» (Доброва, 1958:8). На її думку, має здійснюватися «найбільш рання підготовка малюків до вивчення мови, а саме: розвиток дихання, голосу, слуху, розвиток уваги, спостережливості і наслідування, читання з губ, наслідування мови по губах, без постановки звуків (звуки ставляться тільки тим, у кого вже достатньо розвинена увага, що нерідко буває в маленьких «глухонімих»); підготовка до письма за допомогою малювання, а далі й саме письмо, вивчених слів» (Отчет о деятельности..., 1912:19). Завдяки її енергійної діяльності як талановитого організатора навчальної частини, школа розвивалася досить швидко, і,

тут уперше, в Україні, було створено спеціальний дитячий садок для «глухонімих дітей» (Ярмаченко, 1968:7). Своєю подвижницькою діяльністю Ніна Костянтинівна прагнула утвердити право «глухої дитини» на життя нарівні з чуучою. Її гуманістичні ідеї щодо захисту «глухої дитини», висунуті на початку ХХ ст., й нині співзвучні з Декларацією прав дитини (Декларация прав..., 1990:20). Основне її завдання полягало в підготовці учнів до навчання мови, а також у тому, щоб «діти після її закінчення виходили не глухонімими, а тільки глухими, ні в чому, крім дефекту слуху, не відрізнялися від нормальних. Це дасть змогу зменшити кількість глухих» (Школа-приют Киевского..., 1902:21). Ніна Костянтинівна вважала, що спеціальне навчання «глухонімого» потрібно здійснювати тим же шляхом, яким розвивається його чуучий ровесник. Виховання і навчання тричотирирічних нечуучих дітей вона пропонувала проводити у дитячих садках для глухих з чотирирічним строком навчання. Завдяки наступності дошкільного і шкільного навчання у Київській школі-притулку підвищувалися можливості формування усної звукової мови. Ніна Костянтинівна, як педагог і методист, постійно шукала засобів, за допомогою яких можна було б досягти безсумнівних успіхів у навчанні дітей з вадами слуху. Методи й різні спроби застосування у навчанні нових ідей – все було спрямоване на створення раціональної системи навчання, яка відповідала б конкретному завданню, задовольняла потреби дитини і розвивала мовлення (Отчет о деятельности..., 1912:19). Сурдопедагог початку ХХ ст. вірила в можливості «глухої дитини» і вважала, що найголовніше полягає в тому, щоб не дати «глухонімій дитині» ні на крок відстати від чуучої в розумовому розвитку; забезпечити їй можливість вільно вибирати життєвий шлях та навчатися у вищих навчальних закладах.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналіз джерел з проблем організації та розвитку навчально-виховного процесу дітей із порушеннями слуху, дав можливість визначити концептуальні засади потягу та наполегливості Н.К. Патканової-Кранковської як сурдопедагога; показано її особливе ставлення до дітей із порушеннями слуху; встановлено, що сурдопедагог мала чітко спрямоване, сформоване, а згодом і систематизоване навчання у спеціальному закладі освіти; підтверджено, що «Київська школа-притулок для глухонімих дітей» була під надійною опікою Н. Патканової-Кранковської.

Аналіз праць з досліджуваної проблеми засвідчив потребу у подальших наукових розвідках з метою вивчення й уточнення організації окремих методів у навчально-виховному «Київської школи-притулку для глухонімих дітей».

ЛІТЕРАТУРА

1. З досвіду роботи Київської школи глухих: збірник статей. (1962). А.М. Гольдберг, Л. С. Лебедевої. (За ред.). (216). Київ: Рад. школа.
2. Патканова Н.К. (1904). Об идеальной постановке дела обучения глухонемых. *Второй съезд деятелей по обучению, воспитанию и призрению глухонемых* (27-29 декабря 1903 г.). (с. 13-27). СПб. Галайба, В. Перша школа глухих у Києві. *Наше життя*. (25 червня, 1999), 1, 3.
3. Скурчинский, В. Она стояла у истоков. *Наше життя*. 5, (1 грудня, 2000), 3.

4. Єжова, Т. (2005). Професійне навчання в спеціальних школах для глухих дітей. *Рідна школа*. 2, 67-69.
5. Комунальний загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів «Навчально-реабілітаційний центр № 6 м. Києва». Режим доступу: <http://deaf.kiev.ua/istoriya-shkoli/>
6. Отчет о деятельности школа-приют Киевского отдела Попечительства о глухонемых за 1902-1904 гг. (1904). (38). Киев.
7. Ярмаченко, М.Д. (1968). Виховання і навчання глухих дітей в УРСР. Київ: Рад. школа, 423 с.
8. Доброва, А.Д. (1958). Хрестоматия по истории дошкольного воспитания глухонемых детей. (254). Москва: Учпедгиз.
9. Отчет о деятельности школа-приют Киевского отдела Попечительства о глухонемых за 1902 гг. (1903). (32). Киев.
10. Сотрудники Киевского отдела Попечительства о глухонемых. (1902). Освящение школы-приюта для глухонемых. *Киевлянин*. 5, 1.
11. Богданов-Березовский, М.В. (1901). Положение глухонемых в России. (238). Санкт-Петербург: Типография училища глухонемых.
12. Шевченко, С.М. (2009). Роль Н.К. Патканової-Кранковської у функціонуванні Київської школи-притулку для глухонімих дітей в м.Києві. *Рідна школа*. 12, 65-72.
13. Шевченко, В.М. (2010). Виникнення і розвиток в Україні спеціальних шкіл для глухонімих у другій половині XIX – початку XX ст.: монографія. (262). Київ.
14. Отчѣт о деятельности школы-приюта Киевского отделения Попечительства о глухонемых за 1902, 1903 гг. (1903). (с. 4, 39). Киев: Тип. ун-та св. Владимира.
15. Яхно, О. Сторінки історії одного будинку. *Наше життя*. (11 жовтня, 1996), 39, 3.
16. Сотрудники Киевского отдела Попечительства о глухонемых. (1902). Школа-приют Киевского отдела Попечительства о глухонемых. К.А. Волкова. (Под ред.). (с. 8). Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира.
17. Киевский отдел Попечительства о глухонемых. Киевская школа-приют для глухонемых. (1905). *Вестник Попечительства о глухонемых за 1904/05 г.* (№ 19-20 июль, 1905). (45). Санкт-Петербург: Типография училища глухонемых.
18. Временное положение о Киевской школе-приюте для глухонемых детей. (1900). *Государственный архив Тюменской области Российской Федерации г. Ялуторовска. Временное положение о Киевской школе-приюте для глухонемых детей*. Киев. (5 мая, 1900). (Ф.1064). (ед. хр. 10). (оп. 27). (10 об.). Тип.: Губернское управление ЦГИА СССР г.Москвы.
19. Отчет о деятельности школа-приют Киевского отдела Попечительства о глухонемых за 1910-1911 гг. (1912). (42). Киев.
20. Декларация прав ребенка. (1990). Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов у которые вошли ранее приняты права детей: «*Общая Декларация прав человека*» (1948); «*Декларация прав ребенка*» (1959). (с. 328). Москва: Юридическая литература.
21. Школа-приют Киевского отдела Попечительства о глухонемых. (1902). (с. 4). Киев: Тип. ун-та Св. Владимира.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Z dosvidu roboty` Ky`yivs`koyi shkoly` gluxy`x: zbirny`k statej. (1962). A.M. Gol`dberg, L.S. Lyebyedyevoyi. (Za red.). (216). Ky`yiv: Rad. shkola.

2. Patkanova N.K. (1904). Ob y`deal`noj postanovke dela obucheny`ya gluxonemyx. Vtoroj s`ezd deyatel`ej po obucheny`yu, vosp`y`tany`yu y` pry`zreny`yu gluxonemyx (27-29 dekabrya 1903 g.). (s. 13-27). SPb. Galajba, V. Persha shkola gluxy`x u Ky`yevi. Nashe zhy`t`tya. (25 chervnya, 1999), 1, 3.
3. Skurchy`nsky`j, V. Ona stoyala u y`stokov. Nashe zhy`t`tya. 5, (1 grudnya, 2000), 3.
4. Yezhova, T. (2005). Profesijne navchannya v special`ny`x shkolax dlya gluxy`x ditej. Ridna shkola. 2, 67-69.
5. Komunal`ny`j zagal`noosvitnij navchal`ny`j zaklad I-III stupeniv «Navchal`no-reabilitacijny`j centr # 6 m. Ky`yeva». Rezhy`m dostupu: <http://deaf.kiev.ua/istoriya-shkoli/>
6. Otchet o deyatel`nosty` shkola-pry`jut Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx za 1902-1904 gg. (1904). (38). Ky`ev.
7. Yarmachenko, M.D. (1968). Vy`xovannya i navchannya gluxy`x ditej v URSR. Ky`yiv: Rad. shkola, 423 s.
8. Dobrova, A.D. (1958). Xrestomaty`ya po y`story`y` doshkol`nogo vosp`y`tany`ya gluxonemyx detej. (254). Moskva: Uchpedgy`z.
9. Otchet o deyatel`nosty` shkola-pry`jut Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx za 1902 gg. (1903). (32). Ky`ev.
10. Sotrudny`ky` Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx. (1902). Osvyashheny`e shkoly-pry`yuta dlya gluxonemyx. Ky`evlyany`n. 5, 1.
11. Bogdanov-Berezovsky`j, M.V. (1901). Polozheny`e gluxonemyx v Rossy`y`. (238). Sankt-Peterburg: Ty`pografy`ya uchy`ly`shha gluxonemyx.
12. Shevchenko, S.M. (2009). Rol` N.K. Patkanovoyi-Krankovs`koyi u funkcionuvanni Ky`yivs`koyi shkoly`-pry`tulku dlya gluxonimy`x ditej v m.Ky`yevi. Ridna shkola. 12, 65-72.
13. Shevchenko, V.M. (2010). Vy`ny`knennya i rozvy`tok v Ukraini special`ny`x shkil dlya gluxonimy`x u drugij polovy`ni XIX – pochatku XX st.: monografiya. (262). Ky`yiv.
14. Otchët o deyatel`nosty` shkoly-pry`yuta Ky`evskogo otdeleny`ya Popechy`tel`stva o gluxonemyx za 1902, 1903 gg. (1903). (s. 4, 39). Ky`ev: Ty`p. un-ta sv. Vlady`my`ra.
15. Yaxno, O. Storinky` istoriyi odnogo budu`nku. Nashe zhy`t`tya. (11 zhovtnya, 1996), 39, 3.
16. Sotrudny`ky` Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx. (1902). Shkola-pry`jut Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx. K.A. Volkova. (Pod red.). (s. 8).Ky`ev: Ty`pe. Un-ta Sv. Vlady`my`ra.
17. Ky`evsky`j otdel Popechy`tel`stva o gluxonemyx. Ky`evskaya shkola-pry`jut dlya gluxonemyx. (1905). Vestny`k Popechy`tel`stva o gluxonemyx za 1904/05 g. (# 19-20 y`yul`, 1905). (45). Sankt-Peterburg: Ty`pografy`ya uchy`ly`shha gluxonemyx.
18. Vremennoe polozheny`e o Ky`evskoj shcole-pry`yute dlya gluxonemyx detej. (1900). Gosudarstvenny`j arxy`v Tyumenskoj oblasti` Rossy`jskoj federacy`y` g. Yalutorovska. Vremennoe polozheny`e o Ky`evskoj shcole-pry`yute dlya gluxonemyx detej. Ky`ev. (5 maya, 1900). (F.1064). (ed. xr. 10). (op. 27). (10 ob.). Ty`p.: Gubernskoe upravleny`e CzGY`A SSSR g.Moskvy.
19. Otchet o deyatel`nosty` shkola-pry`jut Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx za 1910-1911 gg. (1912). (42). Ky`ev.
20. Deklary`ya prav rebenka. (1990). Mezhdunarodnaya zashhy`ta prav y` svobod cheloveka: Sborny`k dokumentov u kotorye voshly` ranee pry`nyaty`e prava detej: «Obshhaya Deklary`ya prav cheloveka» (1948); «Deklary`ya prav rebenka» (1959). (s. 328). Moskva: Yury`dy`cheskaya literatura.
21. Shkola-pry`jut Ky`evskogo otdela Popechy`tel`stva o gluxonemyx. (1902). (s. 4). Ky`ev: Ty`p. un-ta Sv. Vlady`my`ra.